

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته فقه و معارف اسلامی

موضوع پایان نامه:

ولایت فقیه در اسلام

استاد راهنما:

حضرت حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمد جعفر حسینیان (دامت برکاته)

استاد مشاور:

حضرت حجة الاسلام والمسلمین مصطفی جعفر پیشه‌فرد (دامت توفیقاته)

محقق:

سید امیر حسین حسینی ترکستانی

تابستان ۱۳۸۳

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۱۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰
تاریخ ثبت: ۱۰۰۰/۰۰/۰۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چکیده

مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فقه و معارف اسلامی

موضوع پایان نامه: ولایت فقیه در اسلام

استاد راهنما: حضرت حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمد جعفر حسینیان (دامت برکاته)

استاد مشاور: حضرت حجة الاسلام والمسلمین مصطفی جعفر پیشه‌فرد (دامت توفیقاته)

محقق: سید امیر حسین حسینی ترکستانی

تابستان ۱۳۸۳

در این نوشتار، ابتدا واژه ولایت در لغت، قرآن، معارف اهل بیت و فقه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته و ثابت شده است که کلمه «ولایت» انصراف به معنای حاکمیت و زعامت داشته و همان معنای حقیقی اوست. سپس اقسام ولایت از قبیل ولایت تکوینی و ولایت تشریحی و ولایت در تقنین و قانون‌گذاری مورد کنکاش قرار گرفته و ثابت شده است که ولایت به معنای «حاکمیت اجتماعی» است. آنگاه به انواع ولایت‌ها از قبیل ولایت الله، ولایت پیامبر ﷺ، ولایت امام معصوم پرداخته، درصدد بحث و کاوش در خصوص ولایت فقیه شدیم، در این راستا ثابت کردیم که گستره ولایت فقیه همزمان است با دوره‌ای که فقه شیعه از حالت پراکندگی درآمده؛ شکل گرفته است. به همین جهت، فقها ابتدا آن را در ابواب فقه آورده‌اند.

مسلم است که فقها همگی ولایت فقیه را پذیرفته‌اند. برخی آن را از باب ادله نقلی ثابت کرده و عده‌ای ادله نقلی را از لحاظ سند و دلالت کافی ندانسته و لذا آن را از باب اخذ به قدر

متیقن یعنی دلیل عقلی در امور حسبیّه قائل شده‌اند. با معنایی که ما از امور حسبیّه کردیم، هیچ تردیدی در پذیرش این دیدگاه در خصوص ولایت فقیه باقی نخواهد ماند. اختلاف در مبانی، در اینجا، ناشی از برداشت‌ها بوده است که ما در جای خود حل کردیم.

برخلاف دیگر اندیشمندان که ولایت فقیه را از مباحث کلام دانسته، آنگاه از دریچه فقه آن را مورد بررسی و کاوش قرار می‌دهند، ما ولایت فقیه را از منظر و کانال کلام مورد بررسی قرار دادیم، با مطرح کردن شش دلیل عقلی به عنوان قاعده لطف و ضرورت رهبری، ضرورت نظم در جامعه اسلامی، اخذ به قدر متیقن، تحصیل مصلحت لازم، کفرزدایی و ولایت فقیه بر توسعه، این بحث را از طریق عقل ثابت کردیم. از آن جا که این ادله از مستقلات عقلیه هستند، دلیل کافی برای اثبات ولایت فقیه خواهند بود و نیز ادله نقلی را در این خصوص از لحاظ جستار و دلالت مورد بررسی قرار داده، ثابت کردیم که اینها مثبت ولایت فقیه می‌باشند و از ایرادهای وارده در این روایات کاملاً پاسخ داده شده است.

در فصل آخر، ما رابطه ولایت فقیه و نظارت، ولایت فقیه و وکالت، ولایت و شوری، ولایت و توتالیترایسم، ولایت و دیکتاتوری، ولایت و استبداد، ولایت و دموکراسی بررسی کرده، ثابت نموده‌ایم که ولایت فقیه، بهترین روش حکومت در جهت رفاه و عدالت اجتماعی و تضمین حقوق بشر است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳	چکیده
۱۳	تقديم
۱۴	تقدير و تشكر
۱۶	طرح تحقيق
۱۶	موضوع تحقيق
۱۶	پيشينه تاريخي تحقيق
۱۷	روش تحقيق
۱۸	سازمان دهی تحقيق
۱۸	فصل اول
۱۸	فصل دوم
۱۸	فصل سوم
۱۹	فصل چهارم
۱۹	فصل پنجم
۲۰	فصل اول: واژه ولایت

۲۱ واژه ولایت

۲۲ ولایت در فرهنگ دین

۲۳ ولایت در معارف اهل بیت علیهم السلام

۲۵ ولایت در فقه

۲۵ مفهوم فقیه و فقه

۲۶ اقسام ولایت

۲۶ الف: ولایت تکوینی

۲۸ پیامبر صلی الله علیه و آله و ولایت تکوینی

۲۸ ۱. شق القمر

۲۹ ۲. معراج

۳۰ ب: ولایت تشریحی

۳۰ ۱. ولایت در تقنین

۳۱ ۲. ولایت به معنای حاکمیت اجتماعی

۳۲ انواع ولایت‌ها

۳۳ ولایت الله

۳۴ ولایت پیامبر صلی الله علیه و آله

۳۵ ولایت امام معصوم علیه السلام

۳۸ لزوم اطاعت از اولو الأمر

۴۱ ولایت فقیه

۴۳ فصل دوم: سیری در پیشینه تاریخی ولایت فقیه

۴۴ پیشینه تاریخی

- ۴۶ ولایت فقیه از دیدگاه شیخ مفید
- ۴۸ سلار بن عبدالعزیز دیلمی
- ۴۹ شیخ الطائفه ابو جعفر طوسی
- ۵۰ فقهای قرن ششم هجری
- ۵۱ محقق حلی
- ۵۲ علامه حلی
- ۵۳ شهید اول و ثانی
- ۵۴ محقق کرکی
- ۵۵ صاحب مفتاح الکرامة
- ۵۶ محقق نراقی
- ۵۷ کاشف الغطاء
- ۵۷ نظریه صاحب جواهر
- ۵۹ نظریه شیخ اعظم انصاری
- ۶۰ نایینی و ولایت فقیه
- ۶۲ نظریه خوئی
- ۶۳ اختلاف مبانی و نگرش‌ها
- ۶۵ امور حسبه چیست؟
- ۶۶ چکیده فصل
- ۶۷ ولایت فقیه و تلاش امام خمینی (ره)
- ۶۹ فصل سوم: ادله عقلی ولایت فقیه
- ۷۰ درآمدی بر ادله عقلی

۱. قاعدهٔ لطف و ضرورت رهبری در جامعه ۷۱
- اجرای احکام نیازمند مجری شایسته ۷۴
- فقیه لطف است در جامعه ۷۵
۲. ضرورت نظم در جامعهٔ اسلامی ۷۶
- ویژگی‌های والی ۷۹
۳. اخذ به قدر متقین ۸۰
۴. تحصیل مصلحت لازم ۸۳
۵. کفرزدایی ۸۶
- و جوب جنگ و رفع فتنه ۸۸
۶. ولایت فقیه بر توسعه ۹۱
- جهانی شدن و دین ۹۱
- ادیان؛ با داعیهٔ جهانی ۹۴
- جهانی شدن و اسلام ۹۵
- اسلام و حاکمیت جهانی ۹۸
- توسعهٔ علوم در عصر مهدی علیه السلام ۱۰۰
- بالندگی جامعه نیازمند توسعه ۱۰۱
- توسعه نیازمند اعمال ولایت فقیه ۱۰۳
- فصل چهارم: ادلهٔ نقلی ولایت فقیه ۱۰۶
- درآمدی بر ادلهٔ نقلی ولایت فقیه ۱۰۷
- حکومت ولایی حاکمیت قانون ۱۰۸
- قرآن، کتاب تبیان ۱۱۰

- ۱۱۲ دلیل اول: مرسله صدوق
- ۱۱۲ خلفای پیامبر ﷺ فقهای عادلند
- ۱۱۳ بررسی سند حدیث
- ۱۱۴ تحلیلی در متن حدیث
- ۱۱۵ جستار و دلالت حدیث
- ۱۱۷ تبلیغ نیازمند قدرت
- ۱۱۸ دلیل دوم: مقبوله عمر بن حنظله
- ۱۱۹ ترجمه حدیث
- ۱۲۱ بررسی سند مقبوله عمر بن حنظله
- ۱۲۲ تحلیلی در جستار مقبوله عمر بن حنظله
- ۱۲۳ بررسی واژه حاکم
- ۱۲۴ عدم پذیرش حاکمیت تشریحی خداوند
- ۱۲۵ ایراد در جستار و دلالت روایت
- ۱۲۹ صحیحه ابی خدیجه
- ۱۳۰ ترجمه حدیث
- ۱۳۰ نگرش اجمالی در سند حدیث
- ۱۳۰ جستار و دلالت روایت
- ۱۳۱ دلیل سوم: روایت علی بن ابی حمزه
- ۱۳۲ بررسی سند حدیث
- ۱۳۴ جستار و دلالت روایت
- ۱۳۵ دلیل چهارم: موثقه سکونی الفقهاء امناء الرسول

- ۱۳۵ ترجمه حدیث
- ۱۳۵ نگاه اجمالی در سند روایت
- ۱۳۵ جستار و دلالت حدیث
- ۱۳۷ دلیل پنجم: توقیع امام زمان علیه السلام
- ۱۳۸ نگاهی اجمالی در سند توقیع
- ۱۳۹ جستار و دلالت روایت
- ۱۴۰ دلالت حدیث از منظر شیخ انصاری
- ۱۴۱ دلالت الفاظ تابع وضع آنها
- ۱۴۲ موقف راویان حدیث
- ۱۴۳ فقها حجت خدا هستند
- ۱۴۴ دلیل و تأیید بر مدعی
- ۱۴۵ دلیل ششم: صحیحۀ قدّاح
- ۱۴۵ ترجمه حدیث
- ۱۴۶ سند حدیث
- ۱۴۶ روایت ابوالبختری
- ۱۴۷ ترجمه حدیث
- ۱۴۷ دلالت صحیحۀ قدّاح و مؤید آن
- ۱۴۸ شبهات وارده بر روایت و پاسخ آن
- ۱۴۹ انبیا و وصف عنوانی
- ۱۵۱ علم و احادیث، میراث نبی صلی الله علیه و آله
- ۱۵۴ مؤیدات ادله نقلی ولایت فقیه

۱۵۶ مؤیدی از کلام امام حسین <small>علیه السلام</small>
۱۵۶ ترجمه حدیث
۱۵۷ جستار و دلالت حدیث
۱۵۷ دید اجمالی به ادله روایی
۱۵۹ فصل پنجم: پاسخ به شبهات
۱۶۰ ولایت فقیه و شوری
۱۶۰ شوری یک اصل
۱۶۱ شوری و شخصیت سیاسی پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small>
۱۶۱ مؤلفه‌های شوری
۱۶۳ ولی فقیه نیازمند شوری
۱۶۴ نظارت فقیه
۱۶۵ نظارت فقیه و مسئولیت‌ها
۱۶۶ نقد اندیشه نظارت فقیه
۱۶۸ نظارت به معنای ولایت
۱۶۹ حکومت نوع وکالت
۱۶۹ رابطه وکالت و ولایت فقیه
۱۶۹ مؤلفه‌ها و ویژگی‌های وکالت
۱۷۱ تناسخ وکالت با حکومت
۱۷۲ ولایت، محجوریت و قیمومیت
۱۷۳ ولایت فقیه و توتالیترایسم
۱۷۳ تعریف توتالیترایسم

۱۷۶	استبداد و دسپوتیسم
۱۷۷	ولایت فقیه و دیکتاتوری
۱۷۸	ولایت فقیه و دموکراسی
۱۷۸	مفهوم دموکراسی
۱۷۹	نقد دموکراسی
۱۸۱	ولایت فقیه و تطبیق آن بر دموکراسی
۱۸۲	دموکراسی در خدمت ولایت فقیه
۱۸۳	ولایت فقیه، نظام خدامحوری
۱۸۴	سخن آخر
۱۸۶	پیشنهاد
۱۸۷	فهرست منابع و مآخذ

تقدیم

این رساله تقدیم است به محضر استاد ارجمند و گرامی حضرت حجة الاسلام والمسلمین حاج سید عبدالرحیم جزمه‌ای (حسینی) قزوینی که با بیان معارف اهل بیت علیهم‌السلام و رشحات کلام خود تابلوی زیبا از پیوند دیانت و سیاست را برایم به تصویر کشید، با سلوک و عمل خود خلق خوش نبوی را برایم تداعی کرد؛ او پدر معنوی من است؛ همواره به عنوان الگو در منظرم باقی خواهد ماند.

تقدیر و تشکر

از زمان شکل‌گیری مبارزات علما و روحانیون تشیع به رهبری امام خمینی علیه السلام؛ ضرورت تشکیل حکومت بر اساس ولایت فقیه در اندیشه‌ها شکل گرفت، تا هنگامی که عینیت خارجی پیدا کرد. همواره این سؤال در اذهان دوست و دشمن مطرح بود. ولایت فقیه چیست؟ و ویژگی‌ها و مؤلفه‌های آن کدام است؟ علما و فقهای شیعه در واقع چه هدفی را دنبال کرده و چه متمد و روش را برای حکومت در نظر دارند؟

به همین جهت علما و اندیشمندان اسلامی ضرورت تبیین حاکمیت فقیه جامع الشرایط و کیفیت پیاده کردن آن را در آن شرایط به خوبی درک کرده‌اند؛ تلاش‌های علمی خوبی را در تحقق این مهم آغاز کرده‌اند، از جمله امام خمینی علیه السلام خود بحث ولایت فقیه و حاکمیت دین را در کتاب البیع و نیز تحت عنوان حکومت اسلامی مطرح کرد؛ دیگر اندیشمندان دینی بعد از امام علیه السلام رساله‌ها و کتاب‌های کوچک و بزرگی در این خصوص نگاشته‌اند؛ ولیکن باز هم جای بحث و پژوهش در این رابطه هست، به همین جهت بنده رساله خود را تحت عنوان ولایت فقیه در اسلام نوشته‌ام.

امید است مورد تأیید صاحب شریعت حضرت خاتم الانبیا صلی الله علیه و آله و فرزندش حجة بن الحسن العسکری (عجل الله تعالی فرجه الشریف) قرار گیرد و پرده ابهام را از چهره حاکمیت دین به نوبه خود زدوده و برای پرسش‌هایی در این راستا، پاسخی قانع‌کننده باشد.

از باب «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق» وظيفه خود می‌دانم از تمام اساتید به ویژه

مدیریت محترم مرکز جهانی علوم اسلامی، حضرت حجة الاسلام والمسلمین اعرافی و مدیر محترم مدرسه فقه و معارف اسلامی جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای محامی و معاونت پژوهش مدرسه و استاد راهنما جناب حجة الاسلام والمسلمین آقای دکتر محمد جعفر حسینیان (دامت برکاته) که زمینه نگارش این رساله را برایم مهیا نموده‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم.

تلاش‌های علمی‌ام را مرهون زحمات همسرم می‌دانم که با صبر و قناعت، زمینه پژوهش را برای بنده فراهم ساخت، و دشواری‌ها و کاستی‌های زندگی را در دیار هجرت تحمل نمودند.

سید امیر حسین حسینی ترکستانی

طرح تحقیق

در دورانی که از علم و تمدن خبری نبود، فلاسفه گفته‌اند انسان مدنی الطبع می‌باشد، بدین جهت ناگزیر از زندگی اجتماعی و تشکیل جوامع بشری است. ایجاد و قبول نظام حکومتی که لازمه زندگی قومیت‌ها و گروه‌هاست؛ همزمان با تشکیل اجتماعات به ظهور پیوسته و همراه با پیشرفت جوامع راه ترقی و کمال را پیموده است. و نیز درباره انواع نظام‌های حکومتی و برتری آنها بر یکدیگر از دیرباز بحث زیاد شده است. یکی از این نظام‌های حکومتی نظام حکومتی اسلام است.

موضوع تحقیق

در رأس آن مسأله ولایت فقیه جامع شرایط است. امروزه؛ با توجه به نظام جمهوری اسلامی مبتنی بر ولایت فقیه، موضوعی است که از اهمیت و موقعیت خاصی برخوردار است. جهان و حکومت‌ها به آن با دید تازه می‌نگرند؛ به همین جهت بسیار به جا و به موقع خواهد بود، که در این رساله ولایت فقیه در اسلام را مورد بحث و بررسی قرار دهیم تا آشکار گردد، که نظریات شرق و غرب درباره اسلام و حکومت اسلامی تا چه اندازه از واقعیت مایه گرفته، و تا چه حد مقرون به صحت و صواب است.

پیشینه تاریخی تحقیق

در انجام این مهم، تلاش و کنکاش نمودیم، به پاره‌ای از نظریات علما و دانشمندان متقدم و

متأخر شیعه در طول تاریخ فقه؛ در خصوص ولایت فقیه به صورت اجمالی پرداخته و آنگاه مبانی و ارکان آن را از دیدگاه‌های مختلف مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهیم داد. فقها در باب ولایت فقیه، به همان اندازه که زمینه عملی رهبری جامعه اسلامی فراهم بود، به طرح ولایت فقیه پرداخته، به تناسب مورد در ابواب مختلف فقه، بحث‌های کوتاهی کرده‌اند؛ به گونه‌ای که بحث منظم و جامع در این خصوص در کتب فقهی قدما دیده نمی‌شود. دلیل آن شرایط سیاسی و اجتماعی حاکم بر تاریخ گذشته ممالک اسلامی و سلطه حکومت‌های جائز و عدم امکان طرح چنین مباحثی به لحاظ مهیا نبودن شرایط حاکمیت فقها می‌باشد.

از باب مثال محدثان بزرگوار شیعه روایاتی را که بر ولایت فقیه دلالت دارد، در مجموعه‌های روایی خود ثبت و ضبط کرده‌اند، و مستند ولایت فقیه را برای نسل‌های آینده حفظ کرده‌اند، بذر این تفکر را در کشت‌زار اندیشه‌های دینی کاشته‌اند؛ روایت‌های «اللهم ارحم خلفائي...»؛ «مجارى الأمور بيد العلماء بالله»؛ و «فائى جعلته حاكماً...» را در کتب حدیثی نقل کرده‌اند، که ما به تفصیل به بررسی آنها خواهیم نشست.

در دورانی که جامعه شیعه در اقلیت به سر می‌برد، حکومت به دست حاکمان جائز بود؛ در یک چنین زمانی حکومت اسلامی امکان نداشت، در واقع مسأله ولایت فقیه جز در پاره‌ای از احکام فرعی مورد ابتلای مؤمنان نبود، در این شرایط فقیهان به مقدار نیاز جامعه اسلامی در لایه‌های بخش‌های فقهی کتاب‌هایشان برخی از ابعاد ولایت فقیه را نگاشته‌اند، به گونه‌ای که محققان و فقیهان زمان‌های بعد در اینکه آنها ولایت فقیه را باور داشتند، تردیدی به خود راه نداده‌اند، مطالب جزئی و کلمات، که آنها به قدر نیاز به تناسب شرایط و اوضاع و احوال، زمان و مکان بدان پرداخته بودند را به عنوان آرای آنان مطرح نموده و مورد قبول قرار داده‌اند.

روش تحقیق

روش تحقیق در این رساله، نظری و اسنادی است، که بر شیوه مطالعات کتاب‌خانه‌ای انجام

یافته است. گرچه یکی از عوامل اشتباه در این گونه تحقیقات، عدم تفکیک میان نظر و عمل است، چه بسا شکاف میان نظر و عمل، موجب دوگانگی در گفتار و کردار می‌شود. در این تحقیق ضمن اشاره به رویه عملی حکومت مقبول دینی در عصر حاضر؛ با استفاده از ادله عقلی و نقلی، تلاش شده تا بر اساس اصول و مبانی موجود، به منابع معتبر مراجعه کرده، بدین طریق ولایت فقیه در اسلام را ثابت کرده و تبیین نمایم.

سازمان دهی تحقیق

هدف و مقصود در این رساله، اثبات ولایت فقیه در اسلام است. و آن از دو لفظ ولایت و فقیه تشکیل شده است که با اثبات ولایت فقیه، جایگاه آن نیز روشن خواهد شد. حقیر در راستای تحقق این ایده، رساله خود را در پنج فصل سازمان دهی کرده‌ام.

فصل اول:

در خصوص تبیین معانی لغوی و فهم عرفی واژگان ولایت، فقیه، و بررسی ولایت تکوینی، تشریحی، ولایت به معنای حاکمیت اجتماعی، انواع ولایت‌ها، ولایت الله، ولایت رسول الله ﷺ، ولایت امامان معصوم علیهم‌السلام و ولایت فقیه است.

فصل دوم:

شامل بحث در پیشینه و سیر تاریخی ولایت فقیه می‌باشد. ما این بحث را از ابتدای غیبت و از زمان شیخ مفید، تا زمان امام خمینی رحمه‌الله، از دیدگاه علما و دانشمندان متقدم و متأخر شیعه مورد بررسی و کنکاش قرار دادیم.

فصل سوم:

در خصوص ادله عقلی ولایت فقیه به عنوان مستقلات عقلیه، شش دلیل عقلی از قبیل

قاعده لطف و ضرورت رهبری در جامعه، اخذ به قدر متیقن، تحصیل مصلحت لازم، ایجاد نظم در جامعه، کفرزدایی و احکام جهادی اسلام و ولایت فقیه بر توسعه مطرح نموده‌ایم.

فصل چهارم:

ادله نقلی ولایت فقیه؛ روایات را در این فصل از لحاظ سند و اعتبار و دلالت، مورد کاوش علمی و بررسی قرار داده‌ایم و ثابت نموده‌ایم این ادله، مثبت ولایت فقیه می‌باشند.

فصل پنجم:

پاسخ به شبهات در این جا رابطه ولایت و نظارت، ولایت و وکالت، ولایت و شوری، ولایت و توتالیتریسیم، ولایت و دیکتاتوری، ولایت و استبداد (دسپوتیسم)، ولایت و دموکراسی بررسی و مشخص شده است.

آن چه به عنوان نتیجه این تحقیق می‌توان بیان داشت، این است که: به اعتقاد حقیر، مبانی و مؤلفه‌های حکومت دینی تحت عنوان ولایت فقیه، چکیده اندیشه اسلامی است، که بهترین تجلی و شیوه حکومت‌داری می‌باشد. در صورت تحقق عملی آن مجموعه؛ اصول و مقرراتش جهت تنظیم جامعه اسلامی برای معاش و معاد کافی است، به گونه‌ای که تأمین عدالت اجتماعی، رفاه جمعی، رعایت حقوق بشر و حمایت حقوق مستضعفان در گروی تحقق آن است.

فصل اول

واژه ولایت

